

1. TVÅ SLAGS FILOSOFIER

Den som började studera filosofi vid något av de svenska universiteten i mitten av 1970-talet torde ganska snart ha blivit uppmärksam eller uppmärksammas på att det i grund och botten fanns två radikalt olika typer av filosofi: *analytisk* och *kontinental*. Detta kunde vara explicit uttalat eller underförstått, men under alla omständigheter var det en del av den filosofiska luften som man inandades: man förstod utan att det behövde understrykas. Dikotomin ifråga hade karaktären av ett faktum som knappast kunde ifrågasättas men möjligen diskuteras, och i så fall närmast i termer av om det var relevant att vid sidan av analytisk filosofi även intressera sig för kontinental filosofi. Man hade, kort sagt, att göra med vad som kan kallas för ett *filosofiskt faktum*.

Filosofen och filosofisociologen Martin Kusch har uppställt tre kriterier för att något skall kunna gälla som ett filosofiskt faktum. Det handlar om utsagor som uppfyller följande kriterier: ”a) de är allmänt accepterade, dvs. återfinns i grundläggande läroböcker, b) de kan inte ignoreras eller förbigås av någon som är verksam på fältet ifråga, och c) de kan brukas utan ytterligare argumentation för att stödja nya utsagor” (Kusch 1995: s. 28). Med Bourdieu skulle man kunna säga att det handlar om etablerandet av en fältspecifik *doxa*, i form av ett vetande som i uttalad eller outtalad form bidrar till att strukturera ett någorlunda avgränsbart socialt fält, i vårt fall universitetsfilosofin. Doxan utgör ett vetande som man förutsätts ha tillgång till såtillvida man är verksam på fältet ifråga; den kan formuleras i specifika utsagor men även förbli mer eller mindre outtalad, det vill säga ha formen av tyst kunskap. Det handlar även om spridningen av denna doxa till grundläggande textböcker på området, till exempel till läroböcker avsedda för universitetet och gymnasiet. De utsagor som ryms inom doxan är vidare av den karaktären att de inte kan negligeras av någon som är verksam på fältet, utan man måste förhålla sig till dem på ett eller annat sätt. Slutligen kan doxan fungera och användas som en utgångspunkt, och som då inte närmare behöver motiveras (så att säga bevisas en gång till), för att stödja eller utgöra ett led i en fortsatt

argumentation. ”Varje fält har en uppsättning trosföreställningar eller kategorier, *doxa*, som varje deltagare måste acceptera och bemästra för att räknas som en rättmätig, snarare än en vulgär eller naiv, deltagare” (Lundberg 2007, s. 193) En *doxa* tar sig därtill ofta uttryck i form av centrala dikotomier som strukturerar fältet ifråga, och som är en viktig del av dess icke ifrågasatta *common sense*.

Jag kommer i det följande att utgå från att utsagan ”det finns två radikalt olika typer av filosofi: analytisk och kontinental” vid mitten av 1970-talet i Sverige (och för den delen även på andra håll) utgjorde, eller åtminstone kommer nära att ha utgjort, ett filosofiskt faktum i ovan nämnda betydelse. Den fråga som jag skall resa är i sin tur: Hur blev detta faktum till? Hur såg dess tillkomsthistoria eller kristallisationsprocess ut? Man kan tala om en kristallisationsprocess såtillvida som vi har att göra med en utsaga som inte bara tar form utan som även ”hårdnar” till ett faktum under loppet av en viss tidsperiod.

Min rekonstruktion lyfter fram vad jag kallar för en parallellaktion som försiggår över en längre tidsrymd, med start ungefär vid tiden för andra världskriget och med ett preliminärt slut ett trettio-tal år senare. Man kan även tala om den samtidigt pågående etableringen av en *filosofisk kanon* och *anti-kanon*, dvs. en uppsättning av *konsekrerade* filosofer/filosofier och en uppsättning av *stigmatiserade* filosofer/filosofier. Vi har dels att göra med konstruktionen av triaden Cambridgeskolan – Wienkretsen – Uppsalafilosofin som utgörande *vetenskaplig* filosofi, dels med konstruktionen av triaden marxism – nythomism – existentialism som utgörande *ovetenskaplig* filosofi. Ur denna polarisering växer så småningom klyftan och motsättning mellan analytisk och kontinental filosofi fram.

2. EN KANON OCH EN ANTI-KANON BLIR TILL

Jag kommer i detta avsnitt att titta närmare på ett antal texter och textsammanhang från åren 1938 till 1973. Det handlar mindre om att uppmärksamma tidigare obeaktade texter, utan snarare om att sätta in redan kända texter i ett specifikt sammanhang. Vad vi finner i dessa är en fortgående kristallisationsprocess och stegvis rörelse i riktning mot dikotomin ifråga som ett filosofiskt faktum, som en fältspecifik *doxa*.¹

(a) Gunnar Oxenstierna, docent i teoretisk filosofi i Uppsala, publicerade 1938 den lilla skriften *Vad är Uppsalafilosofin?* i serien Studentföreningen Verdandis småskrifter. I denna finner man inte någon som helst antydning om att Uppsalafilosofin skulle vara en parallellföreteelse till an-

¹En inomfilosofisk överblick över svensk filosofi under den aktuella perioden är Wedberg 1980. Ett bredare idéhistoriskt perspektiv anläggs i Nordin 1984, s. 141–211.

dra strömningar inom samtidsfilosofin. I stället kan man snarare säga att det implicit är en *splendid isolation*-tes som kommer till uttryck där. Någon blinkning åt Cambridgefilosofins håll finner man över huvud taget inte. Däremot återfinns en fotnot där Oxenstierna polemiskt vänder sig mot ”våra dagars Wiener-skola”, emedan även ”denna positivism träffas av kritiken av subjektivismen liksom även andra invändningar” (Oxenstierna 1938, s. 51). Man finner heller ingen tendens till att uppvärdera det sunda förnuftet, utan även det vardagliga bruket av vissa begrepp sägs vara ”inficerat av motsägelser” (s. 32) som kräver en bearbetning och rening. Man finner i Oxenstiernas skrift likaså en tendens till att uppfatta kritiken av subjektivismen som en kritik vilken träffar det allra mesta av både den äldre och den samtida filosofin (se särskilt s. 47f.).

(b) Tre år senare publicerade Ingemar Hedenius boken *Om rätt och moral* (1941), som delvis byggde på artiklar som tidigare publicerats i den socialdemokratiska tidskriften *Tiden*. Då ser plötsligt bilden väldigt anorlunda ut. Det betonas t.ex. att Uppsalafilosofin just *inte* är en ”svensk kuriositet” (s. 11), utan utgör en oberoende parallellföreteelse till Cambridge- och Wienskolan. Överhuvudtaget betonas att Uppsalafilosofin är tidstypisk i en positiv bemärkelse; just det förhållandet att den inte är en kråkvinkelfilosofi utan anknyter till centrala tankeströmningar i samtiden uppfattas som ett adelsmärke. Detta är en avgörande skillnad i förhållande till Oxenstiernas text.² Hedenius introducerar i sin bok något radikalt nytt som inte tidigare kännetecknat Uppsalafilosofins självuppfattning. Av denna anledning har bedömningen gjorts att Hedenius bok ”bildar epok i den svenska filosofins historia” (Nordin 2004, s. 103). De tre nämnda filosofiska riktningarna sägs alla vara uttryck för en och samma tendens: ”tillnyktringens och den logiska analysens tendens i modern filosofi” (Hedenius 1941, s. 11). Detta är vad man på ett grundläggande plan positivt har gemensamt. Vad man likaså på ett grundläggande plan negativt har gemensamt är kritiken av metafysiken. Intressant nog kläs George Edward Moore av Hedenius i en uppsalafilosofisk, särskilt phalénsk kostym, när det heter om de brittiska begreppsanalytikerna: ”Den främste av dem, G.E. Moore, försökte vederlägga den idealistiska metafysiken genom en kritik av subjektivismen, som laborerade med argument, liknande dem som några år senare, oberoende av Moore, utvecklades i samma syfte av Phalén, uppsalafilosofins ledande teoretiske filosof” (s. 10–11). Detta förehavande har likheter med Alfred J. Ayers när han assimilerade Wienkretsen med den

²Mellan Oxenstiernas publikation från 1938 och Hedenius från 1941 hade det hänt att först Hägerström avlidit i juli 1939 och sedan Oxenstierna i september samma år. Om betydelsen av tajming även inom filosofihistorien se Strang 2012/13, s. 24, 30.

brittiska filosofi som han själv skolats i. Hedenius skapar av detta ett triumvirat genom att assimilera Uppsalafilosofin till de båda nämnda. En kanonkonstruktion bestående av tre filosofiska strömningar är under uppsegling, som samtidigt profileras gentemot en anti-kanon bestående av metafysik, subjektivism och värdeobjektivism. Likaså finner man i Hedenius skrift en tydlig uppvärdering av det sunda förnuftet när han argumenterar för att den så kallade värdenihilismen är en vetenskaplig teori som på intet sätt direkt berör, och än mindre strider mot, gemene mans föreställningar och värderingar.

(c) Konrad Marc-Wogau publicerade 1945 ett omfattande arbete med titeln *Die Theorie der Sinnesdaten: Probleme der neueren Erkenntnistheorie in England*. Det inleds med ett förord (undertecknat i december 1944) där bland annat slås fast: ”Under de senaste decennierna har den så kallade *analytiska filosofin* vunnit en allt starkare position. Det har blivit alltmer klart för breda kretsar av forskare att den logiska analysen utgör, om inte den enda, så åtminstone den viktigaste av den vetenskapliga filosofins uppgifter och att frågan om innebörden av den analytiska metoden själv utgör ett brännande problem” (s. vii–viii). Överraskande är givet tidpunkten användningen av uttrycket ”den så kallade analytiska filosofin”. Man får intrycket att Marc-Wogau här anknyter till ett språkbruk som redan var i omlopp och mer eller mindre vedertaget. Detta överraskar mot bakgrund av att Arthur Paps bok *Elements of Analytic Philosophy* från 1949 ofta framställs som den publikation som gjorde att uttrycket kom i mera allmänt bruk (se t.ex. Strang 2014, s. 57). Uttrycket *analytic(al) philosophy* förekommer i en del texter från 1930-talet, men av allt att döma så vann det då inte gehör som beteckning på en bredare strömning inom samtidsfilosofin. Det är därför överraskande att Marc-Wogau skriver som han gör; det måste vara en av de första gångerna som uttrycket används så självmedvetet som en övergripande beteckning på en viss typ av filosofi. En slutsats som man rimligen kan dra är att de filosofiska riktningar som slarvar med den ”logiska analysen” knappast kan göra anspråk på att vara en del av den vetenskapliga filosofin.

I bokens sista kapitel upprepar Marc-Wogau tesen att den filosofiska analysen är den vetenskapliga filosofins enda eller åtminstone mest väsentliga uppgift. Strax därefter gör han följande sammanställning: ”Denna tes utgör i sin allmänna form den gemensamma övertygelsen hos de flesta företrädarna för Cambridgekretsen (Moore, Russell, Broad, Stebbing med flera), den logiska empirismen (Schlick, Carnap, Neurath, Kaila med flera) och Uppsalakretsen (Hägerström, Phalén, Tegen, Oxenstierna med flera)” (s. 359). Här finner man, så vitt jag kan se, för första gången den sammanställning som Hedenius införde några år tidigare presenterad för en internationell filosofisk läsekrets. Samtidigt betonas

att denna likhet inte skall skymma över viktiga skillnader mellan de nämnda riktningarna och filosoferna: "Vid den närmare bestämningen av innebörden av den filosofiska analysen kommer dock dessa tänkare till väsentligen olika ståndpunkter" (s. 19).

(d) Den 13 mars 1948 höll Ingemar Hedenius sin installationsföreläsning som nyutnämnd professor i praktisk filosofi vid Uppsala universitet. Den hade titeln "Om praktisk filosofi". Den publicerades följande år i tidskriften *Prisma*, och senare i olika textsamlingar av Hedenius. Föreläsningen är av strategisk betydelse i vårt sammanhang därför att där introduceras för första gången en tydlig anti-kanon av *samtida* filosofiska riktningar. Hedenius talar om "vår upprörda och disharmoniska tid" och om "filosofiens splittring i vår tid" (1972, s. 18, 33). Vad som framkallar denna splittring är att filosofin delvis tagits i anspråk av icke-vetenskapliga intressen. Detta är fallet med marxismen i Sovjetunionen och östra Europa, och det är fallet med thomismen som är underordnad den katolska kyrkan. Som "grundorsaken" till filosofins splittring anges dock "människornas, som det förefaller, djupt rotade begär efter andra och känslomässigt mer stimulerande bilder av verkligheten än dem som vetenskapen ger" (s. 19). Detta ger upphov till olika kvasivetenskapliga livsåskådningar av vilka den så kallade existentialismen just nu, i världskrigets skugga och kölvatten, sägs ha konjunktur. Hedenius förutspår dock att denna ganska snart skall sjunka undan och "bli en detalj i det sönderslitna Hitlerskedets litteraturhistoria" (s. 19), ett till synes grymt öde för en Sartre eller Camus. Denna prognos baserar han på en förtröstan om "att om förhållandena överallt medgäve full frihet åt filosofien, så skulle troligen den filosofiska tradition, som nu framstår som den mest vetenskapliga, bli den enda förhärskande" (s. 17).

Det var förmodligen allt annat än en lätt uppgift att mindre än tre år efter krigsslutet överblicka det internationella filosofiska fältet. Hur klart kunde man t.ex. se vad som fanns av filosofi i det sönderslagna Tyskland? När Hedenius gör ett försök till överblick så tycker han sig emellertid se en tydlig skiljelinje avteckna sig mellan en vetenskaplig filosofi och diverse ovetenskapliga sådana. Därigenom att Hedenius tydligt tar ställning för den förstnämnda så uppstår både en kanon och en anti-kanon. Gentemot trion Cambridgeskolan, Wienkretsen, Uppsalafilosofin står nu en annan trio i form av marxism, thomism och existentialism. Det är således Hedenius som introducerar både den kanon (1941) och den anti-kanon (1948) som kom att ligga till grund för vad som senare skulle bli dikotomin mellan analytisk och kontinental filosofi.

Det är intressant att notera att Hedenius uttryckligen förnekar att analys är filosofins enda uppgift. "Ytterst syftar filosofien till en syntes, om man så vill en spekulativ sammanfattning av den vetenskapliga

världsbilden” (s. 25). Vad som här menas med en ”spekulativ” sammanfattning blir dock aldrig närmare klarlagt. Man får emellertid intrycket att till filosofins uppgifter hör även och väsentligen att vara ett slags kontinuerlig strävan efter en vetenskapssyntes, och att en sådan nödvändigtvis innehåller spekulativa inslag.³

(e) Anders Wedberg publicerade den 5 mars 1951 en artikel i *Göteborgs-Posten* under rubriken ”Filosofer och filosofskolor i Sverige” (om detta var författarens egen titel eller redaktörens går inte att avgöra). Artikeln var närmast föranledd av en bitter tillsättningsstrid som pågick vid Göteborgs högskola. Wedberg skriver om förekomsten av en ”livskraftig tankeströmning” inom samtidsfilosofin som betraktar ”logisk analys som filosofins mest fruktbara uppgift”. Termen logisk analys står för en typ av undersökningar som eftersträvar att ”klargöra innebörden av givna begrepp, teorier och bevismetoder”. Den numera nästan obligatoriska trion Uppsalafilosofin, Cambridgeskolan och den logiska empirismen lyfts fram som företrädare för den logiska analysen inom filosofin. Mera bestämt klargör Wedberg det nuvarande läget på följande sätt: ”Vid sidan om spekulatjonen har filosofin alltid inneburit analys. Nu finns det många filosofer som anser, att de och deras kollegor med fördel kan koncentrera sig på denna uppgift och lägga spekulatjonen på hyllan.” Dels kan man notera att Wedbergs konfliktlinje går mellan ”analytisk filosofi” och traditionell spekulativ filosofi, och inte uttalat mellan den förra och former av *samtida* ovetenskaplig filosofi. Det är vidare inte helt klart om Wedberg menar att man kan och bör lägga den spekulativa filosofin på hyllan för gott eller om den har ett relativt berättigande som ett komplement till den logiska analysen. Om det senare skulle vara fallet kan man, liksom i Hedenius fall, peka på C. D. Broad som en sannolik inspirationskälla för Wedberg. På en punkt kan Wedberg under alla omständigheter ge klart besked: ”Ingen av Sveriges nu verksamma filosofiprofessorer är någon spekulativ filosof.”

(f) Det sista kapitlet i Gunnar Aspelins tvåbandsverk *Tankens vägar* (1958) behandlar 1900-talsfilosofin under rubriken ”Filosofien i nyaste tid”. Aspelin var sedan 1949 professor i teoretisk filosofi i Lund, och hade också sina rötter inom lundafilosofin. Hans filosofiska grundhållning var empiristisk, hans grundorientering lärdomshistorisk. Aspelin var

³Man anar här ett inflytande från Cambridgfilosofen C. D. Broad som menade att filosofins båda grenar är *Critical Philosophy* respektive *Speculative Philosophy*. Medan den förra analyserar våra grundläggande begrepp och trosföreställningar, så syftar den senare till en form av vetenskapssyntes i form av ”some general conclusions as to the nature of the Universe, and as to our position and prospects in it” (Broad 1927, s. 20). Broad var för övrigt en stor Sverigevän och besökte ofta Uppsala under efterkrigstiden.

ingalunda främmande för den analytiska filosofin, men förenade detta med ett intresse för det mesta som rörde sig i filosofins värld. Hans Larssons konvergenstanke, liksom Hegels om motsatsernas enhet, var viktiga inslag i Aspelins syn på filosofin. Likväl kommer Aspelin mot slutet av nämnda kapitel mycket nära att skilja mellan en filosofisk kanon och anti-kanon. Börjar vi med den senare så återfinner man där den numera välbekanta trojkan: marxism, nythomism och existentialism. Existentialismen avfärdas som "kristidsmetafysik", medan nythomismen "har framgått ur den katolska traditionen" och marxismen "bestämmer av den kommunistiska troslärans grundsatser" (s. 342), vilket diskvalificerar dem. Aspelins ideal är i stället "det tänkande, som utan att bindas av fastställda doktriner söker arbeta på erfarenhetens grund och i kontakt med erfarenhetsforskningens landvinningar" (s. 342–43). Klart störst utrymme i framställningen av 1900-talsfilosofin får Cambridgeskolan och Wienkretsen. Däremot bereds Uppsalafilosofin, som hos Aspelin framför allt representeras av Hägerström, inte större utrymme än andra svenska filosofer som Hans Larsson och Vitalis Norström. Det uttrycks heller ingen tanke om att Uppsalafilosofin skulle utgöra en parallellföreteelse till de båda nämnda strömningarna. Sådillvida återfinns inte någon tydlig kanontrio i Aspelins framställning. Dock heter det: "Det stränga krav på klarhet och precision, som den logiska empirismen och besläktade riktningar uppställt, måste tillämpas utan kompromiss" (s. 343). I den därpå följande meningen smygs emellertid en liten brasklapp in: "Men det får inte tillämpas med doktrinär ensidighet utan med fördomsfri öppenhet mot alla tankemöjligheter" (s. 343).

Aspelin är förbluffande summarisk i sin behandling av anti-kanon. Hans framställning anknyter till den syn på samtidsfilosofin som lanserats av framför allt Hedenius och visar att denna har fått ett genomslag även bland filosofer djupt förankrade i en lundatradition och utan närmare kopplingar till Uppsala.

(g) Konrad Marc-Wogau publicerade 1961 den lilla skriften *Att studera filosofi: En introduktion*. Baksidestexten berättar att den utkom inom ramarna för en "serie små handböcker vars syfte är att utgöra en första introduktion i de akademiska studieämnena". Boken vände sig i första hand till studerande vid universitet och högskolor, men sägs även vara av intresse för gymnasister som står inför valet av studielinje; "den kan i vissa fall också komma till användning i studiecirkel eller vid självstudier" (baksidestext). Man kan nog lugnt säga att *Att studera filosofi* utgör ett försök att fånga upp alla som är intresserade av ämnet filosofi. I ett kortare förord hittar man därtill följande deklARATION: "Har man själv en bestämd uppfattning om vad filosofi bör vara, kan det inte undvikas att redogörelsen för de olika tolkningarna får karaktären av ett ställnings-

tagande, en värdering. Bokens kanske viktigaste uppgift är att allvarligt varna för filosofiskt tänkande som enligt mitt sätt att se befinner sig på avvägar.” En något märklig prioritering kan man tycka. Denna skall dock förstås mot bakgrund av att Marc-Wogau upplever en ”djupgående splittring” inom den samtida filosofin, av att ”oöverstigliga murar” (s. 1) reser sig mellan olika filosofer och filosofier. Snarare än att försöka överbrygga denna splittring är han själv en ivrig murbyggare som närmast drivs av ambitionen att med all tydlighet sortera filosofer och filosofier längs en demarkationslinje.

De ovetenskapliga filosofier som Marc-Wogau varnar för är sovjetmarxismen (om den västliga marxismen sägs ingenting), nythomismen och existentialismen; dessa tre filosofier uttömmar till synes vad som finns vid sidan av den analytiska (vetenskapliga) filosofin. I en introduktionsbok som riktar sig inte bara till universitetsstudier utan även till en filosofintresserad allmänhet läggs fast hur det filosofiska fältet ser ut, vilka möjliga optioner som föreligger där. *Att studera filosofi* är därför att betrakta som en central text i bildandet av en fältspecifik doxa. Den lägger med all tydlighet fast hur kanon och anti-kanon ser ut. Den analytiska filosofin sägs vidare beteckna en ”mängd riktningar i nyare filosofi” (s. 24), vilka dock alla kännetecknas av en ”strävan efter klarhet, en fast föresats att komma underfund med sin egen metod och underkasta sina utgångspunkter en ständigt förnyad kritik” (s. 40). På nytt apostroferas Cambridgekretsen och Uppsalafilosofin (begreppsanalys), samt Wienkretsen (satsanalys). Nytt i förhållande till tidigare texter är diskussionen av Oxfordskolan (språkanalys) – en ”just nu mycket omskriven filosofskola i England” (s. 37). Det framgår dock tydligt att Marc-Wogau inte tillskriver denna skola några egentliga framsteg i förhållande till de tidigare nämnda.

Längre fram i boken tar Marc-Wogau upp filosofin i undervisningen och fastställer: ”Samtliga universitetslärare i filosofi i vårt land tillhör för närvarande vad jag här tidigare kallat den analytiska riktningen” (s. 71). Inom filosofifämnet finns således i början på 1960-talet inga företrädare för någon av de så kallade ovetenskapliga filosofierna, utan den analytiska filosofin intar en hegemonisk position.

(h) I den fjärde omarbetade upplagan av Alf Ahlbergs *Filosofiskt lexikon* från 1963 stadfästs så att säga den numera officiella versionen: ”Analytisk filosofi eller vetenskaplig filosofi kallas en rad riktningar i nyare filosofi. [...] De mest betydande inom denna filosofi är *Cambridgekretsen*, den *logiska empirismen* (i sitt tidigare skede *Wienkretsen*), *Uppsalafilosofin* och under de allra senaste åren *Oxfordskolan*” (s. 10). Var någonstans om inte i ett lexikon finner man fakta i målet!

(i) Konrad Marc-Wogaus texturval *Filosofin genom tiderna: 1900-talet*

utkom i en första upplaga 1964. Titeln skvallrar om en avsikt att göra centrala texter ur den samtida filosofin tillgängliga för en bred läsekrets. Boken är såtillvida i högsta grad avsedd att vara ett bidrag till spridningen av kunskap om situationen i den filosofiska världen, så som Marc-Wogau uppfattade den.

I sitt korta förord tecknar Marc-Wogau ånyo den numera välkända bilden. Kanon och anti-kanon ligger fast: "Vill man tillgripa en mycket grov klassificering, så kan man tala om fyra huvudriktningar inom filosofin just nu" (s. 10). Där finns den dialektiska materialismen och där finns nythomismen. "Fastän de just nu räknar ett stort antal företrädare och kan skryta med en enorm litteratur, har ingen bidragit till att på ett väsentligt sätt föra den filosofiska diskussionen framåt" (s. 10). Där finns vidare existentialismen, som väckt stort uppseende inte minst litterärt och allmänskulturellt. "För den vetenskapliga filosofiska diskussionen har den däremot knappast haft någon betydelse" (s. 10). På detta följer vad som möjligen kan sägas vara en överraskande eftergift. "Det kan dock anses berättigat att låta några smakprov på denna riktningens filosofiska författarskap ingå i antologin" (s. 10). Varför detta skulle vara berättigat utsägs inte tydligt, men man kan förmoda att det har att göra med ambitionen att i viss mån även spegla tidsandan under 1900-talet, i den mån som denna kommit till uttryck som filosofi. Därför är Heidegger och Sartre representerade med varsin text. Den fjärde och sista riktningen inom samtidsfilosofin är naturligtvis den analytiska filosofin, som med undantag för de båda nämnda texterna fyller hela texturvalet.

(j) En ny *Läroplan för gymnasiet* antogs 1965. Där anges "Några moderna filosofiska riktningar" som ett av huvudmomenten inom ämnet filosofi: "Analytisk filosofi. Existentialfilosofi. Marxism. Thomism" (s. 206). Av någon anledning har man här valt beteckningen existentialfilosofi framför den mera vanligt förekommande existentialism. Det betonas vidare att det är av vikt att eleverna får en grundläggande kännedom om "de mest inflytelserika riktningarna", varvid det dock bör undvikas att ge intryck av att det handlar om "fyra skolor med olika lösningar på samma problem" (s. 210). Med tanke på marxismens betydelse i samtiden betonas likaså att denna riktning alltid bör höra till urvalet av de riktningar som tas upp. Senare heter det att man "från allsidighetens och objektivitetens synpunkt" inte bör begränsa sig till olika former av analytisk filosofi, utan klargöra att det "utanför det engelskspråkiga området och utanför Norden förekommer livsåskådningsfilosofi av mer spekulativ art" (s. 215) i form av de tre riktningar som tidigare nämnts. Här mer eller mindre reproduceras skillnaden mellan vetenskaplig och ovetenskaplig filosofi, åtminstone om vi förutsätter att det handlar om

den naiva eller dåliga formen av spekulatio (snarare än den spekulatio som enligt Hedenius och Wedberg är en del av filosofin).⁴

Som sig bör följde de nya läroböcker i filosofi som nu utarbetades för gymnasiet de i läroplanen fastlagda riktlinjerna. De grupperar med andra ord samtidsfilosofin med hjälp av de angivna fyra huvudriktningarna eller -strömningarna. Det är denna indelning och inte till exempel den i analytisk och kontinental filosofi som man återfinner i läroböckerna. Man kan notera att i t.ex. Konrad Marc-Wogaus och Rudolf Johannessons *Filosofi för gymnasiet* från 1968 sägs att de nämnda riktningarna förvisso skiljer sig åt på grundläggande sätt i fråga om filosofins uppgifter och metoder. ”Det oaktat synes ett tankeutbyte mellan olika riktningar, särskilt på den allra senaste tiden, ha visat sig i vissa fall både möjligt och fruktbarande” (s. 333). Detta antyder att man inte uppfattar frontlinjerna som så låsta som de tidigare framställts av inte minst Marc-Wogau själv (jfr ”oöverstigliga murar”).

(k) Vårterminen 1968 lade Gerard Radnitzkys fram en avhandling i ämnet vetenskapsteori vid Göteborgs högskola med titeln *Contemporary Schools of Meta-Science*. Avhandlingen bestod av två delar: *Anglo-Saxon Schools of Metascience*, som främst behandlade den logiska empirismen, och *Continental Schools of Metascience*, som i första hand behandlade vad Radnitzky kallade en hermeneutisk-dialektisk riktning (med Karl-Otto Apel och Jürgen Habermas som centralgestalter). Avhandlingen gav upphov till en våldsam kontrovers, som dock inte närmare skall behandlas här.

Ser man till språkbruket så talar Radnitzky oftast om kontinentala filosofer och traditioner i pluralform. Men han talar även på några ställen om ”’Continental’ philosophy” och ”the Continental tradition in philosophy” i singularform (se I, s. 53 och II, s. 19). Med skolor menar Radnitzky närmast samtida traditioner eller riktningar i en ganska vid bemärkelse. Han betonar vidare att han närmast drivs av ”a sort of ecumenical interest” (I, s.xvi): ambitionen är att uppvisa styrkor och svagheter hos de riktningar som behandlas, snarare än att ensidigt spela ut den ena mot den andra. Därför talar han i sammanhanget även om korsbefrukning och om dialog. Som en metodologisk förebild nämner han i en fotnot intressant nog Wedberg, som i sin filosofihistoria visat hur man kan utforska de tankemöjligheter som är strukturellt anlagda i en viss teori, skola eller riktning. Detta är också vad som föresvävar Radnitzky, snarare än en historiskt orienterad rekonstruktion av de båda skolornas utveckling.

⁴Wedberg hade varit delaktig i 1960 års gymnasieutredning som låg till grund för den nya läroplanen, och det är naturligtvis lockande – men också ett vanskligt företag – att läsa in hans inflytande i form av olika formuleringar och accenter (se Schiött 2000, s. 48f.).

Förmodligen var det redan stoff nog för kontroverser att Radnitzky behandlade den logiska empirismen och den hermeneutisk-dialektiska skolan med samma allvar. Det framgår dessutom ganska klart att hans sympatier snarare ligger hos den senare och hos den av Popper företrädade kritiska rationalismen, som anförs som en *substream* inom den analytiska filosofin (se I, s. 19ff.). Ett veritabelt sprängstoff måste dock den skillnad ha varit som Radnitzky gör inledningsvis mellan två typer av filosofer, som han kallar för *T-type* (*technical and tool-making*) respektive *Q-type* (*question-raising*). De båda utgör varandra motsatta idealtyper som verkliga filosofer eller riktningar kan likna i högre eller mindre grad. Medan filosofen av T-typ är en neutral (objektiv) observatör som vässar sina redskap och bemödar sig om vetenskaplighet, är filosofen av Q-typ djupt engagerad i samtidens frågor och strävar efter att ta ställning till och ingripa i dessa. ”T problematiserar vad som tycks oklart, särskilt inom vetenskapen och olika filosofiska läror. Q önskar problematisera och kritisera vad andra tar för givet, vad andra uppfattar som naturligt, självklart i det sociala livet, inom vetenskapen, etc.” (I, s. 16). De olika strömningarna inom den analytiska filosofin sägs uppvisa en viss affinitet med T-typen. Anslutningsvis uttrycker Radnitzky ståndpunkten att ”om de filosofiska stilar som dominerar i en viss filosofisk miljö *alla* ligger mycket nära typen T, så kommer *humanvetenskaperna* oundvikligen att lamslås och vara oförmögna att kritiskt undersöka sina egna ideologiska inslag” (I, s. 16). Följden skulle bland annat bli att ”moralfilosoferna kommer att förvandlas till deontiska logiker” (I, s. 17). Det är svårt att inte läsa detta som ett indirekt frontalangrepp på den svenska filosofin. Vad som formuleras försiktigt i termer av *if... then* kunde mycket väl uppfattas som ett på det hela taget fullbordat faktum – den nästan fullständiga dominansen av en filosofisk stil som låg betydligt närmare T än Q, och som tenderade att frånkänna Q allt värde.⁵ Vad Radnitzky till synes sade var att om den analytiska filosofin lyckas befästa sin hegemoni inom svensk filosofi så kommer det att innebära att *humanvetenskaperna*, inklusive filosofin, förtvinar. Radnitzkys polemik och position implicerar inte ett monopolanspråk för en konkurrerande riktning eller skola, utan som jag ser det framför allt en plädering för pluralism inom filosofin och *humanvetenskaperna*.

Oavsett vilka Radnitzkys egna intentioner än var så verkade hans avhandling polariserande. Snarare än som ett försök att mjuka upp dikotomin kom den att uppfattas som ett försök att ställa kanon och anti-kanon på huvudet, på så sätt att anti-kanon blev till kanon och omvänt. Sätillvida kan man hävda att den kom att *befästa* dikotomin snarare än

⁵Om t.ex. Hedenius måste dock rimligen sägas att han var både T och Q, det vill säga både en analytisk filosof och ”a philosopher *engagé*” (Radnitzky 1968, I, s. 16).

att ifrågasätta den. Vad avhandlingen under alla omständigheter gjorde var att peka på förekomsten av en strömning inom den tyska samtidsfilosofin som inte fångades upp av den sedan länge väletablerade anti-kanon (marxism, nythomism, existentialism). I detta avseende kan nog sägas att de svenska fackfilosoferna togs på sängen.

Radnitzkys avhandling gav upphov till ett flertal inlägg i den nystartade tidskriften *Häftan för kritiska studier*. Den första artikeln i ämnet bar till exempel rubriken "Anglosaxisk kontra kontinental vetenskapssyn" (se Elzinga och Radnitzky 1968). Aant Elzinga talade vidare i sitt bidrag om Radnitzkys "kontinentala förankring" och "kontinentala utgångspunkt" (s. 43, 45), som om det fanns en kontinental utgångspunkt i singular. Wedberg anförde att när han och Ivar Segelberg, professor i filosofi i Göteborg, ställde sig kritiska till Radnitzkys avhandling och det betyg den fått, så var den måttstock som de då tillämpade inte hämtad från någon särskild skola, utan var helt enkelt "den måttstock, som f.n. allmänt brukas i Sverige vid bedömningen av vetenskapliga specimina" (Wedberg 1968, s. 42). Radnitzky anförde i sin tur att både Segelberg och Wedberg öppet tillstod att "man inte känner till den kontinentala filosofin" (Elzinga och Radnitzky 1968a, s. 57), och allra minst den hermeneutisk-dialektiska skola som står i centrum för den andra delen av avhandlingen. De ömsesidiga beskyllningarna skall som sagt här inte närmare diskuteras. Vad som kan fasthållas är att Radnitzkys avhandling och kontroversen kring den med stor sannolikhet starkt bidrog till att införa distinktionen mellan analytisk och kontinental filosofi i Sverige. Denna kom efter hand att mer eller mindre ersätta den tidigare distinktionen mellan vetenskaplig och ovetenskaplig filosofi.

(1) Ingemar Hedenius publicerade 1973 en artikel i *Uppsala Nya Tidning* med titeln "De andra filosofierna", som sedan återfinns i textsamlingen *Filosofin i ett föränderligt samhälle* (1977). Artikeln var föranledd av en kritisk artikel av Lars Gyllensten om Michel Foucault. I denna håller Hedenius fast vid den ursprungliga anti-kanon som han själv introducerat tjugofem år tidigare, men öppnar även för en utvidgad sådan. Det finns enligt Hedenius en "avgjord motsatsställning" mellan den filosofi som går under namnen "analytisk filosofi", "logisk positivism" eller "vetenskaplig filosofi", och vad han väljer att kalla för "de andra filosofierna" – "och dit hör inte bara strukturalismer utan också existentialismer och nymarxismer och svammelteologier och åtskilliga andra" (Hedenius 1977b, s. 33). Man kan notera att Hedenius inte använder sig av samlingsbeteckningen kontinental filosofi i detta sammanhang, där det annars hade varit näraliggande.

3. AVSLUTNING

Sammanfattningsvis kan man tala om en dubbel process som försiggår parallellt över en trettioårsperiod: bildandet av en kanon och av en anti-kanon. Till att börja med uppkomsten av trion Uppsalafilosofin – Wienkretsen – Cambridgeskolan som inbegreppet för vetenskaplig filosofi, men som sedan efter hand blir mindre relevant och övergår i den analytiska filosofins med åren allt bredare strömfåra, med de tre nämnda riktningarna som tillhörande dennas tidiga och ärorika förflutna. Vidare uppkomsten av en trio stigmatiserade filosofier: marxismen – nythomismen – existentialismen, vilka tillsammans utgör inbegreppet för ovetenskaplig filosofi. Denna trio har å ena sidan en utvidgningspotential, dvs. till den kan efter hand fogas nya riktningar (t.ex. hermeneutik, kritisk teori, strukturalism, post-strukturalism), å andra sidan kan den gjutas samman i ett stycke och gå under den breda beteckningen kontinental filosofi. Internationellt börjar samlingsbeteckningen kontinental filosofi av allt att döma sporadiskt komma i bruk någon gång mot slutet av 1950-talet, men den får sitt genombrott först under de båda följande decennierna. När denna beteckning mera precist introduceras och vinner fotfäste inom svensk filosofi har jag tyvärr inte kunnat fastställa.⁶ Men förmodligen har Radnitzkys avhandling från 1968 och kontroversen kring denna spelat en viktig roll. Från mitten av 1970-talet torde distinktionen ifråga ha varit tämligen väletablerad (även om t.ex. Hedenius inte förefaller ha anammat den). Dikotomin analytisk och kontinental filosofi har då antagit karaktären av en ämnesspecifik doxa, har kristalliserats till ett filosofiskt faktum i den inledningsvis angivna betydelsen.

Ovanstående försök till en rekonstruktion kan i sin tur bilda utgångspunkt för vidare undersökningar. Man kan urskilja åtminstone tre frågekomplex: 1. Hur pass rimliga alternativt orimliga var vid olika tidpunkter de uppdelningar som gjordes? I vad mån utgjorde kanon respektive anti-kanon träffande beskrivningar av samtidsfilosofin, vilseledande förenklingar eller rentav förvanskningar? 2. Vilken betydelse har dessa indelningar (kanon och anti-kanon) haft för den svenska efterkrigstidsfilosofin? Har de bidragit till att göra denna fatigare och mindre intressant än den hade kunnat vara? Eller har de bidragit till att denna vunnit i spets vad den förlorat i bredd, enligt devisen: i ett litet land kan man inte vara bra på allt? 3. Vilken relation har vad som sker inom filosofin till andra skeenden inom svensk samhällshistoria sedan 1945? Harmonierade den analytiska filosofins självbild med en mera allmän svensk självbild under efterkrigstiden?

⁶Om någon läsare kan bidra med minnesbilder eller texthänvisningar så tar jag tacksamt emot dem.

Kunde andra filosofier (anti-kanon) i sin tur upplevas som ett potentiellt hot, i form av irrationalism, vetenskapsfientlighet, metafysik, etc., mot denna svenska självbild?

LITTERATUR

- Ahlberg, Alf. 1963. *Filosofiskt lexikon*. Fjärde omarbetade upplagan. Stockholm: Natur och kultur.
- Aspelin, Gunnar. 1958. *Tankens vägar: En översikt över filosofiens utveckling*, Del II. Stockholm: Almqvist & Wicksell.
- Broad, C. D. 1927. *Scientific Thought*. Re-impression with a few corrections. London: Kegan Paul.
- Elzinga, Aant och Gerard Radnitzky. 1968. "Anglosaxisk kontra kontinental vetenskapssyn". *Häftnen för kritiska studier* 1, nr 1–2, s. 37–47, 68.
- . 1968a. "Om intolerans och forskningens frihet". *Häftnen för kritiska studier* 1, nr 1–2, s. 57–59.
- Hedenius, Ingemar. 1941. *Om rätt och moral*. Stockholm: Tidens förlag.
- . 1972. "Om praktisk filosofi". I *Om människans moraliska villkor*, s. 17–33. Stockholm: Författarförlaget.
- . 1977. "De andra filosofierna". I *Filosofien i ett föränderligt samhälle*, s. 31–36. Stockholm: Bonniers.
- Kusch, Martin. 1995. *Psychologism: A Case Study in the Sociology of Philosophical Knowledge*. London och New York: Routledge.
- Lundberg, Henrik. 2007. *Filosofisociologi: Ett sociologiskt perspektiv på filosofiskt tänkande*. Lund Dissertations in Sociology, 78. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Marc-Wogau, Konrad. 1945. *Die Theorie der Sinnesdaten: Probleme der neueren Erkenntnistheorie in England*. Uppsala universitets årsskrift 1945:2.
- Marc-Wogau, Konrad. 1961. *Att studera filosofi: En introduktion*. Stockholm: Norstedts.
- . 1964. *Filosofin genom tiderna: 1900-talet*. Stockholm: Bonniers.
- Marc-Wogau, Konrad och Rudolf Johannesson. 1968. *Filosofi för gymnasiet*. Stockholm: Liber.
- Nordin, Svante. 1984. *Från Hägerström till Hedenius: Den moderna svenska filosofin*. Lund: Doxa.
- . 2004. *Ingemar Hedenius: En filosof och hans tid*. Stockholm: Natur och kultur.
- Oxenstierna, Gunnar. 1938. *Vad är Uppsala-filosofien?* Studentföreningen Verdandis småskrifter, 400. Stockholm: Bonniers.
- Radnitzky, Gerard. 1968. *Contemporary Schools of Metascience*, vol. 1, *Anglo-Saxon Schools of Metascience*; vol. 2, *Continental Schools of Metascience*. Studies in the Theory of Science 2–3. Göteborg: Akademiförlaget.
- Schiött, Jonas. 2000. *Anders Wedberg och filosofihistorien: Den svenska 1900-talsfilosofins förändring*. Göteborg: Institutionen för idé- och lärdoms historia, Göteborgs universitet.

- Skolöverstyrelsen. *Läroplan för gymnasiet*. Skolöverstyrelsens skriftserie, 80. Stockholm: SÖ-förlaget, 1965.
- Strang, Johan. 2012/2013. "The Rhetoric of Analytic Philosophy. The making of the analytic hegemony in Swedish 20th century philosophy". *Redescriptions: Yearbook of Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory* 16, s. 11–38..
- . 2014. "Axel Hägerström and Analytic Philosophy". I *Axel Hägerström and Modern Social Thought*, utg. Sven Eliaeson och Patricia Mindus och Stephen P. Turner, s. 149–75. Oxford: The Bradwell Press.
- Wedberg, Anders. 1951. "Filosofer och filosofiskolor i Sverige". *Göteborgs-Posten*, 5 mars.
- . 1968. "Om Radnitzkys avhandling". *Häftet för kritiska studier* 1(3), s. 42–43.
- . 1980. "Sweden". I *Handbook of World Philosophy: Contemporary Developments since 1945*, utg. John R. Burr, s. 173–90. London: Aldwych.